

**Manon de Courten over Solovjov:
“Het mystieke element boeit mij enorm”**

Manon de Courten komt uit Zwitserland. Ze studeerde Russisch, geschiedenis en wijsbegeerte in Lausanne. Zij reisde veertien jaar geleden voor het eerst naar Rusland. In 1998 kwam zij naar Nederland, een land waar ze via haar Nederlandse moeder al banden mee had, leerde in korte tijd Nederlands en deed onderzoek naar de Russische filosoof Solovjov aan de Nijmeegse Universiteit. In 2004 promoveerde ze op een proefschrift over Solovjov. Ze werkt als coördinator onderzoek en programma's bij Nexus in Tilburg. Daarnaast heeft ze nog filosofisch onderzoek over Rusland op stapel staan. Een interview met deze jonge wetenschapper.

Hoe kwam u begin jaren '90 in Rusland terecht?

“Als studente die heel graag Russisch wilde leren. Ik was voor het eerst in 1992 in Rusland, ná de val van het communisme en nog vóór de komst van het wilde kapitalisme. Je had nog geen reclame op straat. Het oogde heel rustig.”

“Ik wilde een cultuur leren kennen die voor een deel te maken heeft met Europa, maar niet te dichtbij is. Spanje zou ik misschien iets te dichtbij vinden en China te ver weg, maar juist de

tussengebieden boeiden me. Mijn interesse in geschiedenis heeft met mijn eigen vragen te maken: hoe verhouden mensen zich tot het verleden van hun cultuur? Toen ik in 1992 in Rusland terecht kwam, waren mensen heel hard bezig hun eigen verleden te herontdekken.”

Praatten de Russen daar ook met u over in 1992?

“Ja, dat gaat heel snel. Je pakt de trein en je zit naast iemand, en hup... De mensen zijn daar echt heel open. Over de belangrijke

vragen, de zin van het leven, geschiedenis. Dat is anders dan ik gewend was. Wat Zwitsers en Nederlanders met elkaar delen is: geen lol maken, maar vooral hard werken. Bij Russen die ik ontmoette ging het over inspiratie, belangstelling voor de grote vragen, liefde voor hun literatuur en cultuur. Prachtig.”

“Na mijn afstuderen heb ik eerst van oktober 1996 tot maart 1997 gedoceerd aan de Russische Staatsuniversiteit voor de Humaniora in Moskou. Ik voelde dat het wetenschappelijke contact met Rusland voor mij heel belangrijk was. Terug uit Rusland kwam ik via een conferentie in Fribourg in Zwitserland in contact met Evert van der Zweerde (filosoof uit Nijmegen, red.). Hij vertelde mij over een project dat hij aan het opzetten was met zes à zeven onderzoekers, die zich allemaal met Solovjov bezig zouden houden. Solovjov is een boei-

ende figuur om bij aan te komen met mijn vragen. Hoe denken filosofen over geschiedenis? Wat doet een filosoof om de actualiteit te beïnvloeden? Solovjov was een geëngageerd filosoof. Dat gaf meteen aanknopingspunten. Ik ben maart 1998 naar Nijmegen gekomen.”

“Solovjov laat zich niet onder één noemer plaatsen. Hij is progressief voor zijn tijd; tegelijkertijd was hij een aanhanger van de traditie. Dit soort tegenstellingen zijn intrigerend. Plus dat hij als Ruslands meest systematische filosoof wordt beschouwd. Hij had veel westerse filosofen gelezen. In Rusland had je de bekende tegenstelling tussen de Slavofielen en de zogeheten ‘Westerlingen’. De Slavofielen vonden dat Rusland zijn eigen weg moest gaan en vooral niet te veel van het Westen overnemen. De Westerlingen waren de denkers die in Europa de oplossing voor de Russische samenleving zochten. Solovjov voer constant een koers tussen die twee. Hij wilde én de positieve aspecten van de Russische traditie waarborgen én de positieve aspecten van de westerse beschaving meenemen. Hij probeerde ook gebeurtenissen van zijn tijd in een groter kader te plaatsen. Deze manier van denken boven de nationale kaders was in die tijd zeker heel bijzonder voor Rusland.”

Dus iemand die in syntheses denkt.

“Ja, enorm! Het is aan de ene kant ‘typisch Russisch’ om in twee blokken, Rusland tegenover het Westen, te denken. Aan de andere kant is het Russische denken holistisch, denken in termen

van eenheid: ‘we hebben het niet alleen over één aspect van de werkelijkheid, maar over de werkelijkheid in haar geheel’. Dat is een terugkerend motief.”

Vladimir Solovjov (1853-1900).

Kunt u iets meer over de persoon van Solovjov zeggen?

“Hij is in 1853 geboren en in 1900 gestorven. Hij kwam uit sterk verwesterde hogere kringen. Zijn familie was erg erudiet en vroom Orthodox. Na zijn studie filosofie deed Solovjov onderzoek in het British Museum in Londen naar oude manuscripten, onder andere van joodse mystiek. Daar kreeg hij een visioen van Sophia, de goddelijke Wijsheid. Die zei: ‘Jij moet naar Egypte gaan om meer te weten te komen over Sophia’. En hij ging er ook heen. Sophia, de vrouwelijke figuur van de goddelijke Wijsheid, was een belangrijk aspect van zijn leven en heeft hem ook gemotiveerd actief deel te nemen aan debatten van zijn tijd. Het is voor hem van existentieel belang geweest. Hij heeft veel geschreven over allerlei onderwerpen,

maar als het over Sophia gaat, dan raakt het aan zo iets cruciaals voor hem, dat je denkt: ‘Ha, hier heb ik een persoonlijke noot, hier heb ik de mens Solovjov’. In het archief van Moskou heb ik manuscripten van hem gezien, waar hij plotseling ‘automatisch’ ging schrijven, onder invloed van, ja, een andere kracht. Ik zag meteen dat zijn handschrift alle kanten opging. Hij schreef dingen als: ‘Ik wacht op jou, Sophia’, alsof Sophia hem aan het toespreken was. Zij verscheen aan hem echt als persoon. Hij beschrijft haar als een mooie vrouw. Aan de andere kant is Sophia een kosmische kracht die de wereld regeert. ‘Ik, Sophia, ben het begin van de geschiedenis. Ik ben Gods plan. Ik ben ook het einde van de geschiedenis.’ Dat wil zeggen dat Sophia zich dan met God verenigt.”

“Solovjov heeft die visioenen van Sofia in gedichten beschreven. Hij heeft ook geprobeerd om via filosofische stukken een plek te geven aan Sophia. Hij probeerde van alles, met allerlei theorieën van gnosticisme, de kabbala, Jakob Boehme...”

Solovjov had een ervaring van Sophia, maar is er ook heel denkmatig mee bezig geweest. Dat is niet hetzelfde.

“Dat is hem ook verweten. Hij had eerst de ervaring van Sophia en hij heeft dat later in een discours proberen te gieten. Daar is het rationalistisch geworden en daar klopt het niet. Dat is niet puur mystiek denken, maar rationalistisch denken. Ik noem Solovjov mysticus vanwege zijn ervaring, meerdere keren, van Sophia. Zijn mystieke ervaring

krijgt hij niet vertaald in een wijsgerig taalgebruik. Misschien is dat ook goed zo.”

Vond de leer over Sophia in Solovjov's tijd geen weerklank in het kerkelijk denken?

De Russische traditie heeft toch iets met de Wijsheid.

“Solovjov heeft daar een heel andere draai aan gegeven. Het was voor de Kerk echt esoterisch. Hij deed daarnaast ook iets met de erotische dimensie van Sophia in zijn gedichten. Dat was natuurlijk ‘not done’ voor Orthodoxen. Ook was er een heel moeilijk punt op theologisch gebied. Hij schreef Sophia zo’n belangrijke plaats toe, dat ze bijna een vierde hypostase werd naast de Vader, Zoon en Geest. Dat is hem verwteten.”

“Solovjov was van het begin af aan geïnteresseerd in religieuze vragen. Hij deed daarover uitspraken die insloegen als een bom. Maar hij is nooit de Kerk uitgezet. Hij ging in debat met vooraanstaande theologen, een echte dialoog, die vaak wel polemisch was. Zijn grootste verwijt aan de Kerk was dat zij zich niet met de samenleving bezighield.”

Wat was het belang van Solovjov voor de oecumene tussen de Orthodoxe Kerk en de Rooms-katholieke Kerk?

“Voor hem was een verenigde kerk een voorwaarde voor een vreedzame samenleving. De eenheid moest volgens hem beginnen met de christelijke kerk en dan zou de rest wel volgen. Er was voor hem maar één plek voor de zetel van de herenigde kerk en dat was Rome. Rome zou de icoon zijn van het universele

christendom. Dat was zeer provocatief en voor Orthodoxen moeilijk te accepteren.”

Wat is het nieuwe van uw studie?

“Dat is het onderzoek naar de band tussen zijn opvattingen van de geschiedenis en zijn sociale betrokkenheid, naar de manier waarop hij wilde bijdragen aan het realiseren van zijn idealen. Dat heb ik niet eerder gezien. Ik heb hiervoor onder andere zijn journalistieke geschriften onderzocht. Sophia is voor hem de vreedzame samenleving in solidariteit. Het is mooi te zien dat hij moeite doet die vreedzame samenleving in solidariteit te bevorderen, maar aan de andere kant blijft hij heel abstract, algemeen en vaag over de vraag: hoe gaan we dat bereiken? Daardoor sprak hij niet zoveel mensen aan. Hij werd gelezen, mensen kwamen massaal naar zijn lezingen, maar hij was niet de persoon die zei hoe men dingen zou moeten aanpakken.”

Wat heeft Solovjov onze postchristelijke, gesecculariseerde samenleving te zeggen?

Zijn idee van theocratie bijvoorbeeld is voor onze samenleving achterhaald.

“Hij pleit voor een multiculturele samenleving. Dat Orthodoxen, joden, katholieken vreedzaam en respectvol kunnen samenleven. Dit blijkt duidelijk uit zijn verdediging van de Oudgelovigen, een groep die zich in de 17e eeuw van de Russisch-orthodoxe Kerk afscheidde. Je hebt bij hem aan de ene kant de christelijke eenheid en aan de andere kant het principe van de religieuze vrij-

heid. Een verenigde kerk is noodzakelijk, maar zolang de verschillen bestaan, moeten we die respecteren. Daar kunnen we van leren.”

Hoe inspireert Solovjov Russen?

“Voor de mensen die ik op conferenties in Rusland ontmoette, intellectuele en gelovige mensen, is hij een spirituele vader in zijn poging het christendom weer levendig te maken in het alledaagse leven. Probeer maar zo goed mogelijk te leven. Voor Solovjov moet kerk sociaal geëngageerd zijn. Dat geldt ook voor elke individuele gelovige. Zijn ethiek en zijn nadruk op de mensenrechten gelden als een voorbeeld voor deze christelijke progressieve denkers. Sommigen onder hen zijn theoloog, maar veel Orthodoxen vinden hem een vreemde eend in de bijt, omdat hij te veel flirtte met het westen.”

Manon de Courten heeft drie thema's voor verder onderzoek in petto. “Het eerste is over de huidige Oudgelovigen in Rusland en hun lifestyle van gemeenschap, het tweede gaat over het begrip Verlichting in Rusland, dat een andere interpretatie heeft gekregen dan in het Westen, het derde - maar dat is nog niet helemaal uitgekristalliseerd - over Sophia. Dat mystieke element in Sophia boeit mij enorm.”

Leo van Leijssen

Manon de Courten, History, Sophia and the Russian Nation. A Reassessment of Vladimir Solov'ev's Views on History and his Social Commitment, Peter Lang, Bern, 2004.